

BARQAROR MODA: EKOLOGIK MATERIALLARDAN ZAMONAVIY KIYIM VA AKSESSUARLAR YARATISH IMKONIYATLARI

VALIYEVA MARJONA ALISHER QIZI

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Liboslar dizayni yoʻnalishi,

FAD-804U guruhi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy moda industriyasida barqaror rivojlanish tamoyillarini joriy etish, ekologik materiallardan foydalanish va chiqindilarni kamaytirish asosida kiyim hamda aksessuarlar yaratish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Bugungi kunda fashion industriyasining atrof-muhitga taʼsiri, ortiqcha ishlab chiqarish, tekstil chiqindilarining koʻpayishi, tabiiy resurslardan foydalanish va mahsulotlarning qisqa muddatli isteʼmol qilinishi kabi muammolar barqaror moda konsepsiyasini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Maqolada ekologik toza, qayta ishlangan, tabiiy va innovatsion materiallarning kiyim dizaynidagi imkoniyatlari, “Zero Waste Fashion”, qayta foydalanish, upcycling va circular fashion yondashuvlari yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy dizaynning ekologik masʼuliyati, mahalliy xomashyolardan samarali foydalanish, milliy matolarni barqaror moda tamoyillari bilan uygʻunlashtirish hamda yosh dizaynerlar uchun ekologik fashion loyihalarini rivojlantirish boʻyicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit soʻzlar: barqaror moda, ekologik fashion, ekologik material, qayta ishlash, tekstil chiqindilari, Zero Waste Fashion, upcycling, circular fashion, kiyim dizayni, aksessuar, ekologik dizayn, innovatsiya, fashion industriyasi.

KIRISH

Moda insoniyat hayotining ajralmas qismi bo‘lib, jamiyatlardagi estetik, madaniy va iqtisodiy jarayonlarning rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq. Har yili dunyo bozoriga juda katta miqdorda yangi kiyim va aksessuarlar chiqariladi. Moda tendensiyalarining tez almashishi esa iste’molchilarni kiyimlarni qisqa muddat foydalanib, yangilariga almashtirishga undamoqda.

Ushbu jarayon fashion industriyasining iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qilishi bilan birga, atrof-muhitga tushadigan yuklamani ham oshirmoqda. Tekstil ishlab chiqarishda suv, energiya va xomashyodan foydalaniladi. Ishlab chiqarish jarayonida turli chiqindilar hosil bo‘ladi. Foydalanish muddati tugagan kiyimlarning katta qismi esa qayta ishlanmasdan chiqindixonaga yuboriladi.

Shu sababli bugungi moda dizaynida nafaqat “chiroyli va zamonaviy kiyim qanday yaratiladi?”, balki **“atrof-muhitga imkon qadar kam zarar yetkazadigan kiyim qanday yaratiladi?”** degan savol ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Barqaror moda aynan shu ehtiyojdan kelib chiqqan yo‘nalishdir. U kiyimning dizayni, materiali, ishlab chiqarilishi, foydalanilishi va qayta ishlanishigacha bo‘lgan butun hayotiy sikliga ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy nuqtayi nazardan yondashishni nazarda tutadi.

Bugungi dizayner uchun ekologik yondashuv qo‘shimcha imkoniyat emas, balki kelajak fashion industriyasining muhim talablaridan biriga aylanmoqda.

ASOSIY QISM

1. Barqaror moda tushunchasi

Barqaror moda — kiyim va aksessuarlarni yaratishda atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, mahsulotning uzoq

muddat xizmat qilishini ta'minlash va ishlab chiqarishning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishga qaratilgan yondashuvdir.

Barqaror fashion birgina ekologik materialdan foydalanish bilan cheklanmaydi. U quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

- xomashyo tanlash;
- material ishlab chiqarish;
- kiyim dizaynini yaratish;
- ishlab chiqarish;
- qadoqlash;
- tashish;
- foydalanish;
- ta'mirlash;
- qayta foydalanish;
- qayta ishlash.

Shuning uchun barqaror dizaynni mahsulotning butun hayotiy siklini hisobga oladigan tizim sifatida baholash mumkin.

Dizayner kiyimni yaratish jarayonidayoq uning kelajakdagi taqdirini o'ylashi kerak. Kiyim uzoq muddat foydalanishga yaroqlimi? Uni ta'mirlash mumkinmi? Uning tarkibidagi materiallarni ajratib olish mumkinmi? Mahsulotdan keyinchalik boshqa maqsadda foydalanish imkoniyati bormi?

Bunday savollar dizayn jarayonining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

2. Fashion industriyasida ekologik muammolar

Tekstil sanoatida ekologik muammolarning asosiy sabablaridan biri katta hajmdagi ishlab chiqarish va tezkor iste'moldir.

“Fast fashion” modeli yangi kolleksiyalarni qisqa vaqt ichida ishlab chiqarish va sotishga asoslanadi. Ushbu model iste'molchiga nisbatan arzon va tez yangilanadigan moda mahsulotlarini taklif qiladi. Biroq mahsulotning tez-tez yangilanishi ortiqcha iste'mol va chiqindilar miqdorining ortishiga olib kelishi mumkin.

Ekologik muammolarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

Suv resurslaridan foydalanish

Tekstil mahsulotlarini ishlab chiqarishda, xususan, ayrim tolalarni yetishtirish va matolarni bo'yash jarayonlarida katta miqdorda suv talab qilinadi.

Energiya sarfi

Tolani ishlab chiqarish, ip yigirish, to'qish, bo'yash, tikish va tashish bosqichlarining barchasi energiya talab qiladi.

Tekstil chiqindilari

Kiyim ishlab chiqarishda mato qirqimlari va boshqa qoldiqlar hosil bo'ladi. Bundan tashqari, iste'molchilar foydalanmay qo'ygan kiyimlar ham chiqindi oqimini oshiradi.

Kimyoviy moddalar

Mato bo'yash va pardozlash jarayonlarida turli kimyoviy moddalar ishlatilishi mumkin. Shu sababli xavfsiz texnologiyalardan foydalanish muhim.

Mazkur muammolar dizaynerlik jarayonining o'zida ekologik yechimlarni izlash zaruratini ko'rsatadi.

3. Ekologik materiallar va ularning dizayndagi imkoniyatlari

Barqaror moda yaratishda material tanlash asosiy bosqichlardan biridir. Ekologik materiallarni shartli ravishda tabiiy, qayta ishlangan va innovatsion materiallarga ajratish mumkin.

Tabiiy materiallar

Paxta, zig'ir, kanop, jun va boshqa tabiiy tolalar kiyim dizaynida qadimdan qo'llanib kelinadi.

Ularning asosiy afzalligi tabiiy kelib chiqishidir. Biroq "tabiiy" so'zi avtomatik ravishda "to'liq ekologik" degani emas. Materialni yetishtirish, qayta ishlash va bo'yash jarayonlari ham ekologik mezonlar asosida baholanishi kerak.

Qayta ishlangan materiallar

Eski kiyim, plastik butilkalar yoki tekstil chiqindilaridan qayta ishlangan tolalar va materiallar yaratish mumkin.

Bunday yondashuv chiqindilar miqdorini kamaytirishga va mavjud resurslardan qayta foydalanishga xizmat qiladi.

Innovatsion materiallar

Bugungi kunda ilm-fan va texnologiyalar asosida yangi avlod materiallari ishlab chiqilmoqda. Ular orasida o'simlik asosidagi materiallar, biologik asosli tolalar va yangi kompozit materiallar mavjud.

Ushbu materiallar fashion dizaynerga yangi faktura, rang va konstruktiv imkoniyatlarni taqdim etadi.

4. Zero Waste Fashion konsepsiyasi

“Zero Waste Fashion” — kiyim ishlab chiqarish jarayonida mato chiqindilarini imkon qadar kamaytirishga qaratilgan dizayn yondashuvidir.

An’anaviy kiyim konstruksiyasida andazalar matoga joylashtirilganda ma’lum miqdorda qoldiq hosil bo’ladi. Zero Waste yondashuvida esa andazalar matoga shunday joylashtiriladiki, qirqimlar minimal darajaga tushiriladi.

Buning uchun dizayner kiyim konstruksiyasini boshqacha rejalashtirishi mumkin.

Masalan:

- geometrik shakllardan foydalanish;
- to‘g‘ri chiziqli konstruksiya;
- modulli kiyim;
- mato kengligiga mos andaza yaratish;
- qolgan kichik qirqimlarni aksessuar sifatida ishlatish.

Bu yondashuv dizaynerdan konstruktiv fikrlash va ijodkorlikni talab qiladi.

Eng muhimi, chiqindi dizaynning “keraksiz qoldig‘i” emas, balki yangi mahsulot yaratish uchun xomashyo sifatida qaraladi.

5. Upcycling — eski kiyimga yangi hayot berish

Upcycling — mavjud mahsulot yoki materialdan foydalanib, undan yangi va ko‘pincha yuqoriroq qiymatga ega mahsulot yaratish jarayonidir.

Masalan:

eski jinsi shim → yangi sumka;

eski ko‘ylak → yangi aksessuar;

mato qoldiqlari → dekorativ element;

eski kiyim → yangi fashion kolleksiya.

Upcycling dizayner uchun katta ijodiy imkoniyat yaratadi. Chunki materialning mavjud shakli yangi dizayn konsepsiyasining boshlang‘ich nuqtasiga aylanadi.

Bundan tashqari, upcycling yosh dizaynerlar uchun kam xarajat bilan eksperimental kolleksiya yaratish imkonini beradi.

6. Circular Fashion — aylanma moda modeli

An‘anaviy fashion modelini shartli ravishda:

xomashyo → ishlab chiqarish → sotish → foydalanish → chiqindi

ko‘rinishida tasvirlash mumkin.

Circular Fashion esa bu jarayonni aylana shakliga keltirishga intiladi:

xomashyo → ishlab chiqarish → foydalanish → ta‘mirlash → qayta foydalanish → qayta ishlash → yangi mahsulot.

Bu modelda mahsulotning hayotiy sikli imkon qadar uzaytiriladi.

Dizaynerlar kiyimni shunday yaratishi mumkinki, uning alohida qismlari keyinchalik almashtirilishi yoki ta‘mirlanishi mumkin.

Masalan, kiyimning tugmalari, fermuarlari yoki ayrim dekorativ qismlarini almashtirish orqali mahsulotning foydalanish muddatini uzaytirish mumkin.

7. Milliy matolar va barqaror fashion

O'zbekistonda barqaror fashionni rivojlantirishda milliy matolardan foydalanish ham istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Atlas, adras, tabiiy tolalardan tayyorlangan matolar va an'anaviy hunarmandchilik mahsulotlari zamonaviy fashion bilan uyg'unlashtirilishi mumkin.

Milliy matolarni zamonaviy kiyimlarda qo'llash:

- mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlaydi;
- milliy hunarmandchilikni rivojlantiradi;
- o'ziga xos fashion mahsulot yaratadi;
- mahalliy madaniyatni xalqaro bozorga olib chiqishga yordam beradi.

Bunda ham materialning kelib chiqishi, ishlab chiqarish usuli va uzoq muddat xizmat qilishi kabi jihatlar hisobga olinishi kerak.

8. Ekologik aksessuarlar yaratish

Barqaror fashion faqat kiyim bilan chegaralanmaydi. Sumka, poyabzal, kamar, bosh kiyim, zargarlik buyumlari va boshqa aksessuarlarni ham ekologik tamoyillar asosida yaratish mumkin.

Masalan, tekstil qoldiqlaridan:

- sumkalar;
- broshlar;
- bilaguzuklar;
- soch aksessuarlari;
- telefon g'iloqlari;
- dekorativ elementlar

yaratish mumkin.

Bu usul kichik hajmdagi qoldiqlarni ham iqtisodiy qiymatga ega mahsulotga aylantirish imkonini beradi.

9. Ekologik dizaynda iste'molchi madaniyati

Barqaror fashionning muvaffaqiyati faqat ishlab chiqaruvchiga emas, balki iste'molchiga ham bog'liq.

Iste'molchi:

- kiyimni uzoqroq foydalanishi;
- sifatli mahsulotni tanlashi;
- kiyimni ta'mirlashi;
- ortiqcha xaridni kamaytirishi;
- eski kiyimni qayta foydalanishga topshirishi;
- mahsulotning material tarkibiga e'tibor berishi

orqali barqaror moda rivojiga hissa qo'shishi mumkin.

Shuning uchun fashion dizaynerlar bilan bir qatorda jamiyatda ekologik moda madaniyatini shakllantirish ham muhimdir.

TAKLIF VA G'OYALAR

Barqaror fashion yo'nalishini rivojlantirish uchun quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin.

1. "Eco Fashion Lab" loyihasini tashkil etish

Yosh dizaynerlar uchun ekologik materiallardan kiyim va aksessuarlar yaratishga ixtisoslashgan kreativ laboratoriya tashkil etish mumkin.

2. “Zero Waste Collection” tanlovini yo‘lga qo‘yish

Dizaynerlar mato chiqindisini minimal darajada qoldirgan holda fashion kolleksiya yaratish bo‘yicha tanlovlarda ishtirok etishi mumkin.

3. Tekstil chiqindilarini saralash tizimini yaratish

Tikuvchilik korxonalaridagi mato qoldiqlarini alohida yig‘ish va ularni yosh dizaynerlar hamda hunarmandlarga qayta ishlash uchun yetkazib berish mumkin.

4. “Upcycling Fashion” kolleksiyalarini ishlab chiqish

Eski kiyimlardan yangi dizaynlar yaratib, ularni tijoriy mahsulotga aylantirish mumkin.

5. Ekologik fashion brendlarini qo‘llab-quvvatlash

Mahalliy dizaynerlarning ekologik mahsulotlarini ko‘rgazma, yarmarka va elektron savdo platformalariga olib chiqish lozim.

6. Milliy va ekologik dizaynni birlashtirish

Milliy ornament va matolarni ekologik materiallar bilan uyg‘unlashtirib, xalqaro bozorga mos zamonaviy kolleksiyalar yaratish mumkin.

7. Kiyimni ta’irlash va qayta dizayn xizmatlarini rivojlantirish

Kiyimni tashlab yuborish o‘rniga uni qayta tiklash, o‘lchamini o‘zgartirish yoki yangi modelga aylantirish xizmatlarini rivojlantirish mumkin.

8. Ekologik qadoqlash

Fashion mahsulotlarining qadoqlarida qayta ishlanadigan yoki biologik parchalanadigan materiallardan foydalanish tavsiya etiladi.

XULOSA

Barqaror moda zamonaviy fashion industriyasining istiqbolli yoʻnalishlaridan biri boʻlib, uning asosiy maqsadi moda mahsulotlarini yaratish jarayonida ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy masʼuliyatni taʼminlashdan iborat.

Ekologik materiallardan foydalanish, tekstil chiqindilarini kamaytirish, Zero Waste Fashion, Upcycling va Circular Fashion kabi yondashuvlar kiyim ishlab chiqarishning anʼanaviy modelini oʻzgartirish imkonini beradi.

Dizaynning vazifasi endilikda faqat yangi kiyim yaratish bilan chegaralanmaydi. U materialning kelib chiqishi, mahsulotning xizmat muddati, qayta foydalanish imkoniyati va kiyimning hayotiy siklini ham hisobga olishi kerak.

Oʻzbekiston uchun barqaror fashion yoʻnalishini rivojlantirishda milliy matolar, mahalliy xomashyo va hunarmandchilik anʼanalaridan foydalanish alohida istiqbolga ega. Milliylik va ekologik yondashuvning uygʻunligi oʻziga xos, raqobatbardosh va xalqaro bozorga mos fashion mahsulotlarini yaratishga imkon beradi.

Ayniqsa, yosh dizaynerlar orasida ekologik fashion loyihalarini qoʻllab-quvvatlash, kreativ laboratoriyalar tashkil etish, tekstil chiqindilaridan yangi mahsulotlar yaratish va ekologik brendlarni rivojlantirish muhim natijalar berishi mumkin.

Umuman olganda, **“kamroq chiqindi — koʻproq ijod — uzoqroq foydalanish”** tamoyili kelajak fashion dizaynining muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlishi mumkin. Barqaror moda orqali nafaqat atrof-muhitni asrash, balki yangi dizayn gʻoyalari, innovatsion mahsulotlar va yangi iqtisodiy imkoniyatlarni ham yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fletcher, K. **Sustainable Fashion and Textiles: Design Journeys.** Routledge.
2. Fletcher, K., Grose, L. **Fashion & Sustainability: Design for Change.** Laurence King Publishing.
3. Gwilt, A. **A Practical Guide to Sustainable Fashion.** Bloomsbury.
4. Niinimäki, K. **Sustainable Fashion in a Circular Economy.** Aalto University.
5. Gwilt, A. **Fashion Design for Living.** Routledge.
6. Fletcher, K. **Sustainable Fashion and Textiles: Design Journeys.** Earthscan.
7. United Nations Environment Programme. **Sustainability and Circularity in the Textile Value Chain.**
8. Ellen MacArthur Foundation. **Circular Economy and Fashion Industry** bo'yicha ilmiy-amaliy materiallar.
9. O'zbekiston Respublikasida ekologiya, chiqindilarni boshqarish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar.
10. Kiyim dizayni, tekstil materialshunosligi, ekologik dizayn va kostyum kompozitsiyasiga oid ilmiy-uslubiy adabiyotlar.